

Miquel Jordana al casino de l'almirallat de Cherbourg (1952)

ELS RECORDS DE MIQUEL JORDANA I XAUBET (1912-2004)

ANTONI DALMAU I RIBALTA

A la ciutat d'Igualada, la família Jordana no necessita gaires presentacions. La notorietat d'alguns dels membres de la família, sobretot en el terreny de la música, i la popularitat del seu establiment de llibreria i premsa del carrer d'Òdena —el més veterà d'Igualada, nascut al carrer de l'Argent, núm. 7, a l'inici del segle XX i encara avui una mostra única d'un temps immemorial— en fan molt fàcil la identificació. Aquest treball, que no pretén ser fonamentalment biogràfic sinó oferir un testimoni històric d'interès general, es proposa concretament presentar els records escrits d'un dels membres d'aquesta família, no pas el més conegut, certament, però que va tenir una vida notable i agitada com a conseqüència de la Guerra Civil (1936-1939). Així, doncs, l'interès d'aquest llegat escrit desborda l'esfera familiar i ens brinda una informació preciosa sobre la nostra història recent que bé val la pena de conèixer.

LA FAMÍLIA JORDANA

Sense cap voluntat de restituir tota una nissaga, sí que convé arrencar amb un il·lustre avantpassat d'aquesta família. Es tracta de Miquel Jordana i Castelltort (Igualada, 7-1-1845 – 25-11-1928), que va ser en el seu temps una autèntica institució a la ciutat. Era metge —batxiller a

Barcelona el 1865 i llicenciat en medicina també a Barcelona el 1871— i estava casat amb Maria Puig i Masarnau. En el pla polític, va ser president del Cercle de la Unió Republicana (1893), delegat de la Unió Catalanista (1901, 1904) i regidor de l'ajuntament d'Igualada, càrrec del qual va ser cessat el 1902. També va ser regidor i tinent d'alcalde durant la dictadura de Primo de Rivera.¹

Fill del matrimoni que acabem d'esmentar van ser, entre d'altres, dos germans significats, Miquel i Francesc de Paula. L'un, el mestre Miquel Jordana i Puig (Igualada, 16-11-1875 – 11-1-1940), conegut llibreter i músic, compositor i promotor d'una acadèmia de música. Caminava treballant amb una crossa. El 1917 pertanyia al Cercle Republicà d'Igualada. Mestre Municipal de la ciutat (1902) i director de l'agrupació coral La Gàbia el 1905, després va ser fundador i director de l'Orfeó del Noya (1909-1931), director de l'Orquestra Ceciliana (1921-1936), del Cor de la Llàntia (~1921-1925?) i de la secció coral de la Cooperativa La Económica (1934-1936). Va ser

1. Vegeu Josep M. Calbet i Camarasa i Daniel Montaña i Buchaca, *Metges i farmacèutics catalanistes (1880-1906)*, Valls: Edicions Cossetània, 2001, p. 91. Les dates de naixement i defunció, a l'Arxiu Comarcal de l'Anoia, Arxiu Municipal d'Igualada (ACAN-AMI), llibres de baptismes i d'òbits corresponents.

també autor de notables peces musicals i harmo- nitzador de moltes altres.² Va casar-se l'11 d'octu- bre de 1909 a l'església de Sant Agustí amb la noia de disset anys Josefa (Pepeta) Xaubet i Romeu (la Pobla de Claramunt, 16-1-1892 – Igualada, 22-4- 1970), que després esdevindria una poetessa reco- neguda i delicada que va publicar obra a la premsa local i que va presidir els Pomells de Joventut.³

L'altre germà que convé esmentar va ser Francisco de Paula (Paco) Jordana i Puig (Igualada, 22-9-1877 – 30-9-1918), metge com el seu pare i casat amb Dolors Albín i Godó. Director del setmanari autonomista *Pàtria* (1906-1910). Condemnat judicialment al novembre de 1910 a exiliar-se per un article contra els Godó, va viure un temps a La Vega, a la República Dominicana. De retorn, va ser president de l'Ateneu Igualadí fins a la seva mort prematura a causa de l'epidè- mia de la grip.⁴

Passem ara a la generació que ja va néixer en ple segle vint i, més concretament, als fills del matrimoni del mestre Miquel Jordana i Pepeta

Miquel Jordana i Puig (ACAN - AFMI, 1434)

2. Àmplies dades biogràfiques del mestre Jordana a Antoni Carner i Borràs, «Maestro Miguel Jordana», *Igualada*, 1843, 12-6-1971; ídem, «El mestre Miquel Jordana», *Igualada*, 2245, 15-11-1975; «El mestre Miquel Jordana (1875-1940), en el centenari del seu naixement», amb dades biogràfiques i articles d'Antoni Dalmau i Jover i Miquel Solà i Dalmau, *Vida...*, 1126, 20-11-1975; i M. Antònia Bisbal i Sendra i M. Teresa Miret i Solé, *Diccionari Biogràfic d'Igualadins*, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1986, p. 110-111.

3. Vegeu Antoni Boada, «Poetes de l'Anoia», *Miscellanea Aqualatensia 3*, Igualada: CECI, 1983, p. 324-333; M. A. Bisbal i M. T. Miret, *Diccionari Biogràfic...*, p. 227; i Magí Puig i Gubern, *Igualadins, dites i anècdotes*, Igualada: Gremi i Dena de Blanquers d'Igualada, 2001, p. 135-137.

4. M. A. Bisbal i M. T. Miret, *Diccionari Biogràfic...*, p. 109-110, i J. M. Calbet i D. Montaña, *Metges i farmacèutics...*, p. 91. Un fill seu, Francesc Jordana i Albín (Igualada, 1904 – Barcelona, 1962), procurador dels Tribunals, va ser un dels homes significats d'Acció Catalana a Igualada i responsable de la Secció d'Incautacions i Administració durant la guerra. Processat en la causa núm. 5895, va ser condemnat a la pena de reclusió perpètua (30 anys), commutada per la de 6 anys i 1 dia. Va restar molt de temps a la presó.

Xaubet. Els fruits d'aquesta unió, tots nascuts a Igualada, van ser els següents: Maria de Queralt, nascuda el 27-2-1911; Miquel, el 10-2-1912; Francesc de Paula, nascut el 3-10-1914; Josep, nascut el 25-7-1916; Cecília, el 22-11-1918; i Maria Montserrat, el 13-7-1924.

Als efectes del present treball, ens interessa retenir sobretot tres d'aquests germans, perquè, rondant la vintena d'anys, van ser particularment actius durant la Guerra Civil a Igualada i tots tres van ocupar màximes responsabilitats a les seccions locals i comarcals de les Joventuts Unificades de Catalunya, la branca juvenil del PSUC, llavors acabat de crear: en primer lloc, Miquel Jordana i Xaubet, l'home que ens interessa ara mateix pels records escrits que ens va deixar i del qual parlarem de seguida; en segon lloc, el seu germà Josep Jordana i Xaubet, fuster, que a partir del 10-7-1937

va ser secretari general de les JSUC igualadines, càrrec que va haver de deixar per enrolar-se al front d'Aragó, en l'Exèrcit Popular;⁵ i, finalment, la seva germana Cecília Jordana i Xaubet, que el febrer de 1938 va ser elegida secretària comarcal d'Organització de les JSUC i que va encapçalar visites de grups de noies comunistes fins al front de guerra per encoratjar els soldats.

EL TEXT DE MIQUEL JORDANA I XAUBET

No resumirem ara la biografia de l'autor del text que presentem, ja que ell mateix hi explica els elements principals de la seva peripècia vital. Ens limitarem, simplement, a completar en notes de peu de pàgina aquelles dades que ell mateix no explica. Però sí que cal que recordem que Miquel Jordana va néixer a Igualada el 14 de febrer de 1912 i que avancem ja des d'ara que, acabada la guerra, el 9 de febrer de 1939 va passar a França, va estar internat al camp de Juges de Sètfont (al Tarn) –on hi havia entre 15 i 16.000 refugiats espanyols– i, després de passar per Montalban el 1942 treballant de pagès, va acabar a la rodalia de Cherbourg, a la Baixa Normandia, on va posar les arrels, on va casar-se amb Fernande Julieta Compère (a Equeurdreville, el 16 de desembre de 1944) i on va tenir quatre fills. Jordana va morir concretament a Tourlaville el març de 2004.⁶

Aquest home, molt vitalista i també dotat per a la música, va esdevenir força popular en la seva

Pepeta Xaubet amb les seves filles Maria Queralt i Montserrat

terra francesa d'adopció i, empès per la singularitat de les experiències vitals per les quals va passar, va escriure en francès un text titulat *L'Odyssee* que figura penjat a internet (al web del municipi de Tourlaville) i que té interès per conèixer una mica la Igualada del temps de la guerra i, sobretot, la peripècia d'un home que va haver de fugir de la persecució franquista i optar pel camí de l'exili. És un testimoniatge viu i amè, una peça singular del complex mosaic que, com hem dit de bon començament, ens ajuda a reconstruir aquell episodi dramàtic de la nostra història recent.

5. Josep Jordana i Xaubet, casat a l'església de Santa Maria el 16-2-1946 amb Maria Miras i Miras, natural de Torrealvilla (Múrcia), va acabar els seus dies el 2010 a Santa Coloma de Farners, al costat dels seus fills, M. Glòria i Miquel Jordana i Miras, que va ser president de l'Agrupació Coral La Llàntia entre 1977 i 1979.

6. Miquel Jordana i Xaubet s'havia casat abans, civilment, amb Anita Pintó i Graells (Igualada, 3-10-1919), concretament el dia 3 d'octubre de 1938. Anita Pintó era aleshores la secretària femenina del comitè comarcal del PSUC. Sembla que després de la guerra va exiliar-se a França i que més tard va sol·licitar la repatriació.

ANTONI DALMAU I RIBALTA (Igualada, 1951) és escriptor. Darrerament ha publicat els volums *Pecats capitals de la història de Catalunya. Avarícia* (2015) i *Pecats capitals de la història de Catalunya. Luxúria* (2015). És fundador i director de la *Revista d'Igualada*.

ANNEX

L'ODISSEA DE MIQUEL JORDANA⁷

Vaig néixer a Espanya el 10 de febrer de 1912 a Igualada, a la província de Barcelona. Com que la llevadora pretenia que portava malastrugança declarar un noi el mateix dia del seu naixement, els meus papers porten la data del catorze. Els meus pares tenien una llibreria, però sobretot eren músics. Tots dos ensenyaven música, sobretot piano, fins a l'extrem que a casa nostra hi teníem cinc pianos, un dels quals dintre la cuina. En una certa època, vam tenir una cuinera a qui li agradava de tocar el piano. Després d'haver triat la verdura, feia la seva feina i no era gens estrany de sentir-li tocar una sardana.⁸

TIPÒGRAF I MÚSIC

Vaig anar a un col·legi de Sarrià, a Barcelona, fins a l'edat de 12 anys. El 1924, vaig entrar a l'Escola d'Arts i Oficis de Barcelona, que portaven els pares salesians, per aprendre-hi mecànica. Com que totes les places ja estaven ocupades, em van

deixar triar: només en quedava una d'impressor-tipògraf. El 1931, vaig tornar a Igualada i vaig treballar en una impremta d'Igualada, però he de dir que la música i la meva professió no sempre s'avenien. Per conciliar-les totes dues i salvaguardar la meua llibertat, treballava d'impressor únicament donant algun cop de mà en una impremta o altra de la ciutat. Així van anar les coses fins a l'inici de la guerra civil, el 1936.⁹

SECRETARI DEL SINDICAT

He estat sindicat tot al llarg de la meua vida professional. Com que no érem prou nombrosos en l'ofici del llibre, estàvem vinculats al sindicat d'oficis varis. Era un sindicat d'obediència socialista que pertanyia a la Unió General de Treballadors. El 1932, em vaig convertir en el secretari general regional i vaig ser també secretari de les Joventuts Socialistes d'Igualada.¹⁰

7. El text s'adreça a un tal Pierre que no coneixem. Ens hem limitat a traduir el text del francès —inclòs el títol— i, com hem avançat, a completar-lo amb algunes notes biogràfiques suplementàries. A partir d'un reportatge publicat en una revista local de la ciutat on ell vivia, pot deduir-se que el text que transcrivim va ser escrit l'any 2001 («Du pays Catalan à Tourlaville. Les carnets de Miguel Jordana», a *Reflets*, núm. 59, setembre de 2001). És d'aquí, també, que hem tret les fotografies de Jordana que publiquem.

8. Cal dir que, almenys a la segona dècada del segle, a cal Miquel Jordana llogaven pianos «des de 10 ptes. mensuals», segons els anuncis de premsa de l'època.

9. En aquesta època, Jordana va ser membre de la CNT —durant dos mesos, entre 19-10-1931 i 22-12-1931— i secretari de la junta del sindicat d'Arts Gràfiques, adherit a la secció d'Oficis Varis. Va ser l'arxiver de l'Orquestra Cecilians que dirigia el seu pare (1930-1936) i va pertànyer també a l'Aliança Cultural (Bandera Negra, 1931-1934) (vegeu la seva fitxa d'afiliació a la Unió General de Treballadors, Arxiu Nacional de Catalunya, ANC, PS-Barcelona, 1456, 1).

10. Jordana va ingressar a la UGT el 8-11-1932 i després va ser secretari de les JSUC igualadines. Actiu al sindicat i al PSUC durant la guerra, llavors vivia al carrer de Serra Constansó (és a dir, al carrer del Clos), núm. 54 (ANC, *ibidem*).

LA GUERRA CIVIL ESCLATA EL 18 DE JULIOL DE 1936

Els meus pares eren molt creients i la meua mare sempre tenia enceses dues llànties d'oli davant la Verge, i tots nosaltres fèiem la nostra pregària en família davant un Crist que devia tenir ben bé tres-cents anys d'antigor. Així i tot, els meus pares no eren pas franquistes, sinó socialistes. Jo compartia les seves opinions. Després de la victòria de Franco, van passar molt mals moments. Els feixistes van fer una foguera a la placeta de davant de casa amb tots els llibres de la llibreria considerats subversius. Si considerem que jo era secretari de les joventuts socialistes i que la cosa hauria pogut resultar força pitjor per a ells, cal reconèixer que hi van tenir poca feina.

ELS OBRERS ES MOBILITZEN

Immediatament després de l'alçament de Franco (el 18 de juliol de 1936), el president de la República Alcalá Zamora, dubtant de la lleialtat dels generals que volien fer rebel·lar les guarnicions, va llançar una crida a l'exèrcit: «Soldats, torneu a casa i lliureu les armes als obrers...». Així, cada vespre, hi havia cua davant les seus dels sindicats i dels

partits polítics per sindicar-se o enrolar-se contra els feixistes. A causa de la divisió sindical, hi havia els [sindicats] autònoms, la UGT d'obediència socialista, la CNT d'obediència anarquista, el POUM (Partit Obrer d'Unificació Marxista) altrament dit els trosquistes i els diversos partits de l'esquerra, com a mínim cinc si no ho recordo malament, més Estat Català... Tothom enviava al front centúries (columnes de cent homes), encapçalades pel qui parlava millor de tots ells, sense tenir en compte les seves capacitats bèl·liques o estratègiques. En total, uns quinze comandaments diferents! Quan un volia fer un moviment, l'altre responia: «Ah, jo no he rebut cap ordre de la meua organització o del meu partit, de manera que m'espero...» Era un desgavell. En aquelles condicions, com podia guanyar-se la guerra?

El 22 de desembre de 1936, vaig ser nomenat secretari de la delegació de la conselleria de Proveïments del govern de la Generalitat de Catalunya per a la nostra comarca, que té trenta-tres pobles dels quals jo havia d'assegurar l'avituallament.

El 1937, es va formar a Catalunya l'Exèrcit Popular per coordinar totes les forces sindicals i polítiques disperses com ja s'havia fet al front de Madrid. En aquell moment, vaig demanar per marxar al front i em van respondre: «La teua comarca s'esmenta com un exemple de bona organització del seu avituallament. Com que ets tu qui l'ha muntat, necessitem que de moment et quedis aquí».

JUNY DE 1937: ME'N VAIG AL FRONT!

Finalment em van deixar marxar cap al front d'Aragó, a Segura de los Baños (Terol), on restaria fins a la retirada del 13 de març de 1938. Em van destinar a una companyia de metralladores [del 581 batalló de la 146 Brigada, Divisió 30], però jo hi tenia una funció de comissari polític; quan un comissari feia bé la seva feina, era com un pare per al soldat. Cada dia pujava a les trinxeres a

parlar amb els soldats, i anotava allò que no rutllava bé, escrivia alguna carta per al qui no sabia escriure, vetllava per fer pujar la moral dels nois que estaven moixos. Per dur a terme aquesta tasca, saps què va ajudar-me molt? Doncs la meva petita flauta. Quan tocava, encara era millor que quan parlava, i els nois n'estaven contents. Jo apreciava la meva flauta. La portava lligada sota la camisa en una petita funda que la meva mare em va fer per anar al front. Ja t'explicaré algunes anècdotes en què es veu el paper que va representar per a mi aquest instrument.

FERIT PER CULPA DE LA FLAUTA

El meu millor company a la guerra d'Espanya va ser, ja ho he dit, la meva flauta. Tanmateix, un dia em van ferir per culpa d'ella, just a l'inici de la meva estada al front. Com a adjunt del comissari polític, jo havia anat a un post avançat i, com de costum, tocava per mirar de fer passar una bona estona als meus companys. Eren potser les quatre o les cinc de la tarda i jo estava tocant sense saber-ho un fragment que era l'himne d'adhesió a Franco. Érem a cinc-cents metres de les trinxeres enemigues i el sol que es reflectia sobre el metall de la meva petita flauta em va delatar davant els nois de l'altra banda. Em van ferir, per sort sense gravetat, però no per això vaig abandonar la flauta. Sempre m'ha seguit, amagada entre la camisa i la pell.

LA CINQUENA COLUMNA I... LA MEVA FLAUTA

Franco es va inventar la fórmula «cinquena columna»; havia dit: *«Atacaré Madrid amb quatre columnes, però serà la cinquena qui la prendrà, ja que es troba a dintre seu»*.

En territori republicà, hi havia feixistes (la cinquena columna) que ho sabotejaven tot. Un exemple: has sentir a parlar mai de la batalla de Terol?

Els republicans van apoderar-se de la ciutat el 15 de desembre de 1937; quan van atacar, hi havia neu pertot arreu i ells s'amagaven sota llençols. En el meu sector, teníem la missió d'enganyar l'enemic fent una batalla de diversió perquè desplaçés les seves forces contra nosaltres. El comandament de la brigada havia fet distribuir sabates noves a tots els xicots. Només de fer un quilòmetre per la neu, ja caminaven amb mitjons: i és que les soles eren de cartró bullit; la cinquena columna, doncs, havia fet la seva feina. Els nostres nois estaven desmoralitzats. El comandant es va adonar que calia fer alguna cosa: *«Porteu-me el noi que toca la flauta!»*. Vaig anar-lo a trobar i em va explicar: *«Els nois no volen continuar caminant a causa d'aquesta porqueria de sabates. He donat l'ordre d'encendre uns grans focs a l'església perquè es puguin escalfar. El cuiner distribuirà cafè i rom a voluntat. I tu, tu t'encarregaràs de fer-los cantar i d'aixecar-los la moral. Compto amb tu. Vinga!»*. Me'n vaig anar, doncs, cap a l'església, on la gent assecava les mantes a la vora dels focs. Va arribar el cafè. Uns companys desfeien bales de fusell i n'abocaven la pólvora en el líquid ardent, a raó d'una bala per litre. No ho heu tastat mai? No cal sucre, és dolç, però més que res és un dopant força potent. Els nois cantaven, s'escalfaven, s'excitaven... Van fer distribuir uns sacs de sorra, d'aquests que s'utilitzen per a les fortificacions, sis per persona per posar-se'ls als peus. Quan el comandant va donar l'ordre de marxar, ja ningú no va protestar: *«Endavant!»*, cridaven tots. La neu ja no els feia res. El nostre atac de diversió va reeixir. Les nostres tropes van conquerir Terol en un parell de dies i els franquistes van necessitar divuit dies per reconquistar-la.

A CAVALL SOBRE UNA BIGA

El 9 de març de 1938, em trobava al nostre post de comandament, en un poble del «*no man's land*», a Segura de los Baños. Els posts avançats de l'enemic eren a uns quatre quilòmetres d'allí.

En resposta a la nostra victòria del mes de febrer sobre l'Atalaya, d'ençà de les nou del matí l'aviació alemanya no parava de metrallar el nostre voltant. Tots teníem els nervis fets pols pels metrallaments que no paraven, de manera que, per ajudar a resistir, vaig treure'm la meva petita flauta i vaig imitar el soroll de les metralladores.

Ocupàvem una casa d'un sol pis, amb el nostre despatx al primer i la cuina a baix. Jo tocava davant de la finestra del primer pis tot vigilant el que passava a fora. Tot d'una, vaig sentir un xiulet cada vegada més fort i em vaig dir *«aquesta va per nosaltres!»*. I així va ser: tota la part de dalt de la casa es va desprendre i tot seguit va haver-hi una gran exhalació d'aire. És inútil voler descriure aquell enorme VRAUM! Es va fer de nit tot de sobte i jo em deia: *«No hi veig, m'he tornat cec!»*. Per la seva banda, el sergent que era a la mateixa habitació deia: *«Tinc els llavis destrossats, sagno pertot arreu...»*. Jo sabia que a l'esquerra de la finestra hi havia un mirall rodó que ens servia per afaitar-nos; vaig allargar la mà per agafar-lo i posar-me'l davant els ulls, però no hi havia manera de trobar-lo. Finalment, la pols i el fum es van dissipar i vaig poder constatar alleujat que no era cec, que hi veia una mica, però sorpresa! Si no podia tocar el mirall era perquè ja no hi havia paret. L'exhalació m'havia projectat a cavall sobre una biga i amb la taula sobre les espatlles (un pupitre amb un tinter amovible). El cuiner ens va cridar: *«Esteu bé, aquí a dalt? Aquí baix, la llar de foc ha caigut sobre la cassola de l'arròs. No puc pujar, ja no hi ha escala i la porta del celler és allà al fons, sobre les bótes!»*. Ell i el caporal estaven indemnes. Tanmateix, em vaig començar a adonar que tenia trossos de vidre per tota la cara, més de quaranta, i encara avui en conservo unes quantes marques. Vam baixar aguantant-nos en les bigues. Ja no em recordava de la meva flauta quan, en el moment de repenjar-me sobre els enderrocs, vaig notar una cosa que em pujava pel camal dels pantalons. Sorpresa: era la flauta, que, en caure, havia quedat clavada dins el tinter, indemne!

ATAC DE FRANCO: EL NOSTRE FRONT S'ENFONSA

13 de març de 1938. De bon matí, vam sentir un soroll sord, i jo vaig pensar: *«Per què espolsen les mantes tan d'hora?»*. Era l'artilleria enemiga que començava a piconar el post del Vértice de Cruz Santa. Aquell dia no hi va haver atacs aeris. A la tarda, ens va tocar a nosaltres de rebre les píncoles. Calia tocar el dos per prendre posició al capdamunt de la muntanya, sota els obusos. Jo aguantava la brida d'un petit mul carregat de material i de municions. Quan piquen amb aquella cadència, a cada obús que et xiula a les orelles et tires a terra. Després, al cap d'un moment, ja no pares de caminar tot inclinant-te tant com pots, i acabes corrent com una zebra, abaixant només el cap. Només érem a una vintena de metres del cim. Sense haver entès res, em vaig trobar per terra, aguantant tota l'estona el ronsal del mul. Em vaig posar dret mig atordit, vaig agafar les coses i vaig reprendre la marxa. Vaig fer quatre passes i, tot d'una, el ronsal es va posar tens. Em vaig girar i vet aquí que ja no hi havia mul! L'obús que m'havia llançat a terra arrencant-me el sarró, havia tallat el ronsal i volatilitzat el mul. Molt a pesar meu, les cames em van començar a tremolar. No em podia moure. Una por retrospectiva, atroç, es va apoderar de mi. Els companys em van ajudar: un que agafava el sarró, un altre que m'ajudava a caminar i que em reconfortava. Finalment, mig *groggy*, vaig aconseguir arribar a dalt de tot de la muntanya. El que vaig veure a l'altre costat no va aixecar-me gens ni mica la moral: era la desbandada de les nostres tropes fins on podíem veure-ho i l'avanç colze a colze de les tropes alemanofranquistes seguint els carros. Estava aterrit. Vaig dir-me: *«Està fotut, això!»*. Per què abandonar les posicions? Quan parariem d'anar reculant? Estava completament desmoralitzat; tornaria a veure la meva família? De manera que vaig dir-me: *«Te n'has d'anar i t'has d'acomiar dels teus pares»*. Així és que, amb dos companys més, ens vam posar d'acord per abandonar el front i anar-nos-en a casa tot evitant la carretera.

TORNO A CASA

Quants quilòmetres vam fer? No ho sé pas. Vam trobar la via del ferrocarril en fer-se fosc. La vam seguir durant unes quantes hores. Per descriure la nostra posició, explicaré una anècdota. Recordo haver dit en veu alta «quilòmetre 555» sense parar de caminar. Al cap d'un cert temps, vaig dir de la mateixa manera «quilòmetre 545» i un d'ells em va respondre: *«Fa deu quilòmetres que ens has dit el mateix. Resultat: deu quilòmetres sense haver-nos adreçat la paraula!»*. Al cap de dos dies, un company va voler fer camí ell tot sol. Jo estava decidit de debò a tornar a veure els meus pares, ja que pensava que tot estava realment fotut. Lluny ja del front, vam arribar a una barrera militar que recuperava els soldats i els agrupava per enviar-los al front per tal d'aturar l'avanç franquista. El meu company, que ja es trobava molt a prop del seu poble, em va dir: *«Vine amb mi per aquesta vinya; allà hi ha un paio que em sembla reconèixer»*. El vaig seguir. El noi li va donar un vestit de la seva dona i el va fer pujar dalt del seu carro, i jo em vaig amagar sota el soler. Vam poder travessar la barrera sense problemes i arribar a casa seva, a Vilafranca del Penedès, on vaig romandre un dia. D'allí em quedaven 39 quilòmetres fins a casa, però... el servei del cotxe de línia estava suspès. Vaig decidir no agafar la línia recta i fer una marxa per Barcelona amb tren. El que no sabia era que els dies 18 i 19 de març Barcelona era bombardejada gairebé cada hora per l'aviació italiana amb base a les Balears. La meua idea era agafar el tren cap a Igualada, però tenia els peus en tan mal estat que vaig fer tard i vaig perdre el tren. Així, doncs, només em quedava una solució: fer una volta per Manresa, a 29 km de casa. Vaig girar en rodó en el sentit contrari de les agulles d'un rellotge. L'horari era bo. Finalment, vaig poder fer autoestop amb un camió que em va portar a uns pocs quilòmetres de casa. Uf!

Finalment, a 2/4 de 10 del vespre del dia de Sant Josep (dia de la festa de les mares), vaig

poder entrar a casa. És inútil que digui l'alegria de la meua mare, que temia el pitjor per a mi, ja que sabia en quin indret del front em trobava i el que hi havia passat. Em va dir: *«Pobre fill meu, no tenim gens de menjar per donar-te»*. Jo li vaig respondre: *«No pateixis, mare, ja tinc pa; el que vull per damunt de tot és poder-me cuidar els peus»*. Aquell dia vaig menjar sopa de tiges de rosella i vaig prendre un bon bany. Per desgràcia, era just el que no havia de fer: els meus peus estaven tan mortificats que la pell es va quedar dins l'aigua. Era impossible posar un peu a terra, cosa que no té res d'extraordinari si pensem en el nombre de quilòmetres que havíem fet entre el 13 i el 19 de març de 1938 amb unes sabates que quasi ja no tenien ni sola. Em vaig quedar cinc dies al llit reposant i esperant que em cicatritzés la pell.

Quan els franquistes van ser aturats a Catalunya, el 31 de març de 1938, i després d'haver fet un petó als meus pares, vaig tornar a marxar cap al front.

RETORN AL FRONT

Després d'haver buscat pertot arreu la meua brigada, la vaig tornar a trobar a Catalunya a punt d'organitzar-se. Em vaig presentar al comandant, que no era el mateix del front d'Aragó. Li vaig explicar el que havia passat: la retirada, l'estat dels meus peus, les cures a casa dels meus pares...

Vaig ser especialment ben rebut pel fet que recuperava el meu paper amb el grau de comisari polític de manera interina (abans només era ajudant) i perquè hi havia necessitat de fer pujar la moral de les nostres tropes, que no era gaire bona entre els republicans. Al cap de cinc dies, ens van donar l'ordre d'entrar en lliça per protegir una central elèctrica. La nostra posició no era gens envejable. Situats al capdamunt d'una muntanya, ens trobàvem just al damunt de dues preses de Camarassa (Lleida) que proporcionaven electricitat. És a dir, que als nostres peus hi havia

milers de litres d'aigua. La vàiem... però d'aigua no n'hi havia. De tant en tant, uns quants companys sortien amb les mules i feien quilòmetres per portar-nos-en uns quants litres. Els soldats feixistes estaven a l'aguait per fer-nos passar set, i ho aconseguien. Més d'un cop em vaig beure la meua pròpia orina de tanta set com tenia. Puc dir fins i tot que vaig arribar a beure-me-la calenta perquè així no feia cap olor, mentre que freda era amargant. Les vam passar magres en aquell racó... No hi havia res a fer i els fronts s'anaven ensorrant els uns darrere els altres. Plegàvem veles de nit per col·locar-nos en posició de resistència durant el dia. D'aquesta manera vam arribar al sector de Montsec (Lleida).

Explico ara un fet real que demostra la superioritat en material de les tropes franquistes: havia plogut la nit abans, nosaltres assecàvem les nostres mantes davant les nostres trinxeres i ells feien el mateix. El noi que es trobava en el post d'observació ens va dir: «*I ara! S'estan atrinxerant! Veig un grup...*». Ara penso que potser estaven traient l'aigua de les trinxeres. Fins aleshores no havíem sentit cap fusell en tot el dia, com si haguéssim decidit de comú acord una treva per assecar les mantes. El seu company d'observació va agafar llavors el seu fusell i va disparar. L'enemic va respondre-hi amb el fusell metrallador, i nosaltres també; va utilitzar la metralladora, i nosaltres també. La seva resposta va ser el morter, i nosaltres els vam imitar; llavors van fer servir l'artilleria lleugera: nosaltres no en teníem, però al cap d'un moment els vam respondre amb la pesada. Finalment, va produir-se un duel que va durar més de mitja hora i que va agafar una amplitud quilomètrica. Crec que quatre quilòmetres de front s'anaven disparant entre si... per a no res. Per sort, sense baixes, i tot per un sol tret.

Jugàvem al gat i a la rata: atrinxerar-se de dia, plegar veles de nit... fins a la província de Girona. Una nit vam trobar un soldat ferit a la natja per una bala explosiva, just davant una cabana de peó de camins. El vam portar a dins amb tres

companys, i sota la claror dels encenedors li vam mirar la ferida. Un bon forat, amb la carn del damunt tota ennegrida. Un de nosaltres va dir: «*Això és gangrena, hem de fer-hi alguna cosa*». I jo vaig dir: «*Qui té el plat net?*». Me'n van donar un: «*Vull un plat net, sense pols...*». El ferit en tenia un al sarró. Li vaig dir: «*Agafa el teu plat i pixa-hi dins*». Amb un ganivet de butxaca, vaig començar a netejar tot el que era negre, sense anestèsia, esclar. Quan tot va estar tallat, amb un altre plat i els seus pixats, vaig netejar la ferida i vaig col·locar el seu plat com a tap a dins, i un altre per sobre. Caminava amb molt de coratge, però no el podíem deixar transitar d'aquella manera, o sigui que vam transportar-lo a coll, fent torns entre nosaltres. Tot d'una, oh sorpresa! Vam sentir el soroll cada vegada més fort d'un motor, ens vam tirar al voral i... què és el que vam veure passar a pocs metres de nosaltres? Una ambulància de l'exèrcit republicà. Un dels nostres companys, aixecant-se tot d'una, va colpejar el costat de l'ambulància. Vam negociar i l'ambulància es va fer càrrec del ferit, que va ser conduït a l'hospital de Ripoll. El trobaríem un xic més tard a França.

Com que no volíem caure a mans dels feixistes, amb un altre company ens vam dirigir cap a la frontera francesa gràcies a un fragment de mapa dels Pirineus. En veure en el mapa el nom de vall de Vianya, em va venir al cap el nom d'un company que va voler espavilar-se tot sol arran de la retirada de l'Aragó. Justament el camí que seguíem ens portava cap allí. Vam buscar la casa i la vam trobar, i quan li vam demanar al pare de veure el seu fill, l'home es va posar tot pàl·lid, les mans li van començar a tremolar i els ulls se li van humitejar. Creia que havíem vingut per emportar-nos-el, ja que malgrat tot hi havia alguns equips de rescat. Li vam explicar que érem amics del seu fill del mateix batalló, que, com a ajudant del comissari polític, jo m'encarregava de la censura i que em deia Jordana. Durant un dels meus permisos al front d'Aragó ens havíem escrit. Allò va ser el detonant: ens va portar al celler i res no

feia pensar que hi hagués ningú. Després, amagat darrere un feix de llenya, vam veure el nostre amic de bocaterrosa. Tot van ser plors i alegries. Ens van preparar un bon refrigeri i ens van indicar el camí més curt per arribar a França. Vam entrar-hi l'endemà cap al migdia.

9 DE FEBRER DE 1939: ENTRO A FRANÇA

Va ser a la vigília dels meus 27 anys que vaig passar a França pel camí de muntanya que ens va conduir a Lamanère [*la Menera, al Vallespir*]. Dono gràcies a Déu d'haver-me estalviat l'èxode de les carreteres espanyoles, ja que disset mesos més tard vaig poder conèixer el de França. No, jo no vaig veure tota aquella gentada, homes, dones, infants, militars, a peu, amb carretó, en autoestop... fugint de Franco que, sota els bombardeigs i els metrallaments, anaven cap a la seva terra d'asil: França.

Seguint el camí dibuixat en el mapa, vaig arribar al peu d'un turó on es trobava una caseta en part amagada per un enorme amuntegament d'armes que els soldats havien abandonat allí en passar la frontera. Jo no volia que Franco recuperés les meves. Arribat al capdamunt d'un pujol, vaig veure una fita on s'hi llegia el nom de *France*, i el cor em batejava fort. Per a mi, era un moment d'emoció intensa, i em van pujar les llàgrimes als ulls. Davant meu, el futur se m'apareixia com un gran buit. ¿Per quant de temps abandonava la meva pàtria? ¿Tornaria a veure la meva família? A l'altre costat de la frontera vaig llegir «Espanya», i vaig sentir un xoc. Trobar-me alhora tan lluny i tan a prop de la meva pàtria! No estava sol. Molts soldats eren per allí, hi havia també una gran bandera republicana estesa, que s'aguantava pels quatre cantons gràcies a unes pistoles clavades al terra, i tothom hi anava deixant granades, pistoles, municions, ganivets, fusells... Jo vaig deixar-hi únicament les granades, i és que havia vist uns

xicots que havien excavat uns forats per amagar-hi les armes i jo vaig fer el mateix amb el meu fusell i la meva baioneta.

SALVO LA MEVA FLAUTA

Mentre davallava cap a territori francès, les llàgrimes em queien avall en silenci. I tot de sobte, els duaners. Ens van escorcollar i em van prendre la meva navalla d'afaitar, ja que per a ells era com una arma. Encara que m'expliquéssim en català, ja que no coneixia ni un borrall de francès, se la van quedar. Van descobrir també la meva petita flauta amagada en una funda entre la pell i la camisa, i també me la van voler prendre. M'hi vaig resistir i els vaig dir que havia fet tota la guerra amb mi: «*És el meu tresor més preciós!*» Ho van entendre? No ho sé pas, però el cert és que me la van tornar mentre em donaven una gran puntada de peu al darrer tot cridant: «*Allez, allez!*», el primer mot de la llengua francesa que vaig retenir! Un cop a baix al poble, ens van agrupar al pati d'un hospital i ens van fer desfilar d'un en un davant les autoritats, que preguntaven: «*Franco o Negrín (cap del govern republicà espanyol)?*». Tots els qui responien Franco pujaven en uns autocars aparcats prop de la plaça. L'endemà ja els van tornar cap a Espanya. Jo vaig dir: «*Ni Negrín, ni Franco: la República!*». Em vaig ajuntar a un grup de xicots que no havien volgut tornar a la zona dels feixistes. Vam dormir damunt del terra humit durant un parell de nits. Uns nois feien foc i semblaven molt ben avinguts. Me'n vaig anar cap a ells: «*Em permeteu que m'ajunti a vosaltres? Vaig tot sol. Us podria distreure ja que sóc músic i tinc la meva flauta!*». Els hi vaig tocar i em van acceptar. Era un grup d'anarquistes militants i vaig saber més tard que dos d'ells s'havien fet famosos a Marsella per diversos cops de mà. Em vaig quedar amb ells els dos dies i les dues nits en què ens van deixar prop del riu.

A SANT LLORENÇ DE CERDANS

Després ens van portar cap a Saint-Laurent-des-Cerdans [*Sant Llorenç de Cerdans, al Vallespir*]. Dormíem sempre al ras, fins al dia que vaig a anar a dormir a la gendarmeria. Sí, a la gendarmeria. Explicaré què va passar. De temperament optimista, jo pensava que en qualsevol situació, per desagradable que sigui, sempre hi ha una porta de sortida, si la vols trobar. Voltant pel campament, buscava la porta de sortida. Em vaig adonar que de deu a dotze homes abandonaven el campament cada matí per anar a fer llenya per a la cuina. La gendarmeria els havia proporcionat un braçal numerat amb el seu segell. «*No hi ha manera de sortir amb vosaltres?*», els vaig preguntar. «*Res a fer sense un passi*», em van respondre. Jo havia conegut un litògraf: «*Espavila't per trobar-me un braçal mentre jo dibuixo*», va dir-me. Vaig trobar un tros de roba semblant al braçal i un altre que em van deixar per a unes quantes hores. Ell dibuixava amb un llapis de còpies de color violeta, de manera que imitava el color del tampó de la gendarmeria. Vaig tenir, doncs, el meu braçal amb un número voluntàriament il·legible (no se sabia si era 33 o 38), per donar-me una oportunitat suplementària. A partir de l'endemà, vaig sortir i vaig presentar-me a la crida dels gendarmes. Tot va anar com una seda i vaig marxar cap al bosc. Més tard, i havent-me adonat que alguns companys anaven al garatge a buscar avituallament, em vaig atrevir a anar fins al poble amb ells per conèixe'l. Un dia vaig arribar a entrar en un bar, a la cooperativa. Vaig demanar si podia menjar alguna cosa. Em van portar ous remenats amb mitja ampolla de vi. Per a mi era un festí i em va sortir de franc! D'altra banda, cal dir que la gent era molt amable amb nosaltres i ens donaven beguda. Alguns fins i tot ens donaven diners. Ja estava acabant de menjar quan un francès que em mirava em va dir: «*Com que esteu autoritzat a sortir del campament, ¿voleu venir a dormir a casa meva? Hi estareu més bé que no pas dormint al ras*». Ja podeu comptar que vaig dir que sí de seguida!

I vet aquí que l'home em va portar de dret a la gendarmeria... estupor! Estava mort de por i tenia una suor freda. No podia fer-me enrere. Vam entrar, doncs: la gendarmeria ocupava el pati i ell vivia al primer pis. Uf...! Es deia Joseph Palombres i tenia una nena de cinc anys que es deia Marie-Rose i que tot just començava a aprendre a llegir amb el seu llibre de lectura. Cada vespre, doncs, vaig anar fent les meves primeres lectures sil·làbiques en francès. M'hi trobava bé, havia descobert la via de sortida que buscava i em vaig poder quedar a casa d'aquell bon home fins que vam marxar cap al campament de Sètfonts, al departament de Tarn et Garonne.

28 DE FEBRER DE 1939: SÈTFONTS

Quan vam arribar a Sètfonts, només hi vam veure una sola barraca construïda! N'haurien calgut trenta per albergar disset mil homes, i això malgrat el viatge del ministre d'Afers Estrangers del govern republicà, Alvarez del Bayo, el maig de 1938, per preparar l'arribada a França dels combatents republicans. Ens van organitzar per grups de trenta. Un sotsoficial de l'exèrcit republicà (quasi analfabet) ens va inscriure en unes llistes; vaig proposar-li d'ajudar-lo i ho va acceptar. Ja podeu imaginar que, a l'hora de la distribució dels àpats, les empentes i les rondinades per obtenir suplementes de menjar eren constants. Vaig proposar-me d'ajudar en l'organització i vaig fer una llista per ordre alfabètic. Per al suplement, es tornava a començar pel començament. I, en l'àpat següent, es recomençava allà on s'havia acabat el suplement. La calma era permanent i les altres cuines es preguntaven com era possible. Com que tot treball mereix una bona recompensa, en fer les llistes vaig fer-hi passar dos noms imaginaris i, quan cridaven, hi havia dos companys del grup format a la Menera que tenien un ranxo de més per a cadascú. Dues racions suplementàries per a un grup de sis no estava gens malament! Això va durar durant tota la meva estada a Sètfonts.

ORGANITZADOR D'ESPECTACLES

Un dia vaig posar un avís a la barraca del campament que feia funcions de correus per demanar a tots els músics i cantaires que hi hagués al campament que es posessin en contacte amb mi. Resultat: una banda completa (la del cos de carrabiners), diversos cantaires (entre els quals un Garcia de l'òpera de Barcelona), uns quants músics (entre ells un violoncel·lista deixeble de Pau Casals) i un violinista de Ràdio Catalunya. Amb tots aquests elements vaig formar una orquestra de corda amb piano en la qual jo tocava el contrabaix. Vam obtenir permís per sortir cada dia del campament per anar a assajar a la llar del soldat, que es trobava al poble, a dos quilòmetres. El capellà ens va proporcionar un contrabaix i un violoncel. Al campament, vam organitzar concerts tenint com a catxet una tassa de cafè o una torrada de pa amb mantega. Per aconseguir-ho, jo observava a la barraca de correus el qui rebia un gir postal i que, en passar per davant de la barraca que feia de cantina, comprava una cosa o l'altra. El seguia per veure on dormia i després l'anava a veure per proposar-li un espectacle a la seva barraca tot demanant-li en contrapartida una mica d'allò que ell havia comprat. La cosa funcionava gairebé sempre. El capellà ens organitzava concerts tant a Sètfontes com en altres llocs i ens presentava com «*les artistes espagnols*» (si haguéssiu vist la roba que dúiem...). Així és que havia organitzat una orquestra de jazz amb un cantant: Josep Brell.

Més endavant vaig arribar a Montalban i allí vaig fer el recorregut per les granges de la rodalia. Havia après a dir: «*A-vez-vous-be-soin-d'un-do-mes-ti-que?*» («Necessiteu un criat?»). Ho articulava bé, ja que era l'únic que sabia dir. El 28 de juny de 1940 vaig trobar una casa el fill de la qual estava presoner. L'amo em va dir: «*Avui i demà, et pots quedar. Dormiràs i menjaràs aquí, però no et pagaré*». Finalment em va trobar un lloc a casa d'un propietari ric. He de dir que el primer dia que vaig dormir en un llit, no vaig

poder agafar el son. Habituat a la duresa, no m'adaptava al confort d'un llit de plomes i vaig haver de prendre la decisió de dormir a terra. Els diumenges vigilava les vaques al camp. Llavors, treia la meva flauta i feia música. Hi havia molts soldats francesos per allí, i venien a escoltar-me. Eren uns autèntics concerts i, mentre jo tocava, ells em vigilaven les vaques.

LA MEVA SEGONA FEINA: EL NOI DE LA CASA

Monsieur Alias, l'amo de la meva segona feina, era un antic ferit de la guerra del 1914-1918. Caminava bastant malament, però puc dir que va tractar-me com a un fill. Jo no sabia gran cosa de la vida d'una granja, però hi posava bona voluntat i tenia un bon amo. M'ocupava dels bous, anava a treballar a la vinya i feia tot el que em manaven. Afigureu-vos que un dia la mestressa em va dir: «*Michel, vés a netejar el bancal de les maduixes!*». Hi vaig anar de bona gana. Però, ai las, vaig netejar-lo tan bé que vaig arrencar també les maduixeres... L'amo em va fer expedir papers d'identitat, ja no depenia de l'exèrcit i estava en regla. Un dia, estant malalts l'amo i la mestressa, no hi havia ningú més per ocupar-se de la granja. El nebot de l'amo, que es trobava allí de vacances, va venir a dir-me: «*Una vaca està a punt de vedellar!*». Inquiet, me'n vaig anar cap a l'estable, però no sabia pas què fer-hi. Quan van aparèixer els peus del vedell, el nebot em va dir:

—L'hem d'ajudar!

—Com?

—Lliga una corda al peu del vedell i estira!

Vaig haver de passar la corda al voltant d'un pal de l'estable per aconseguir d'alliberar la vaca. Després vaig anar a informar la mestressa: «*Bé!, però ara has de munyir la mare de seguida. No és gaire difícil, fes-ho com quan toques l'acordió*». De manera que vaig tornar-hi a anar amb una galleda i vaig estirar la mamella com si toqués l'acordió, però no va passar res. La suor em rajava front avall.

Com a últim recurs, vam anar a casa la veïna: ens va enviar el seu vailet de dotze anys i vet aquí que ell se'n va sortir a la primera.

L'amo i la seva dona van caure malalts. Llavors l'amo em va oferir d'ocupar-me jo tot sol de la granja i repartir-nos-en els beneficis: «*Ets un home coratjós i tinc confiança en tu; podríem fer bons tractes tots dos junts*». Allò em va agradar molt, però realment jo no hi entenia gaire i no ho podia acceptar pas: «*Amb mi tot sol hi perdrieu més que no pas hi guanyaríeu*».

«*Bé, doncs, busca una feina en una bona casa i, mentre no la trobis, aquí tindràs un plat, un llit i una paga a fi de mes*». I així va ser fins que vaig trobar feina a casa d'una vescomtessa.

EM CONTRACTA UNA VESCOMTESSA

El dia primer de novembre de 1940, vaig deixar el meu bon amo per entrar a casa de *Madame la vicomtesse de La Caze*. El seu cunyat era comandant a la marina i va ser ell qui va portar l'estàtua de la Llibertat a Nova York.

Jo havia posat les meves condicions: tres-cents francs al mes i el menjar i l'allotjament, o sigui el doble del que guanyava abans. Vaig quedar-me a casa seva fins al febrer de 1943.

D'ençà de l'ocupació de la zona lliure per part dels alemanys (novembre de 1942), ens preguntàvem què farien amb nosaltres. El febrer de 1943 van arrestar tots els espanyols i ens van portar cap a Muret, al departament de Tarn et Garonne. Vam comprendre que els alemanys ens volien enviar a treballar a Alemanya. Jo em vaig negar a signar el meu allistament. Un dels meus companys músics era a Frankfurt: «*Vine, tinc una feina per a tu, i podem fer música...*», però la cosa no va funcionar i els gendarmes em van advertir que havia de marxar. De Tolosa de Llenguadoc a Saint-Malo ens vam embarcar cap a Jersey, on em vaig despertar el 19 de febrer de 1943.

OBRER DE LA TODT

A Jersey, ens vam convertir en treballadors de l'organització TODT, que construïa el mur de l'Atlàntic. Hi havia espanyols, holandesos, russos, ucraïnesos, entre els quals moltes dones. Pobres noies, es prostituïen per un tros de pa. El desembre de 1943, els treballs de Jersey es van acabar per a nosaltres i els alemanys ens van evacuar aleshores cap a Saint-Malo.

EL MÓN ÉS PETIT

El febrer de 1938 havíem pres als feixistes un lloc d'observació que anomenàvem *Atalaya* a causa de la seva alçada. Aquell dia, cap a les quatre de la tarda, havia atacat el batalló americà Lincoln de les brigades internacionals. Fet curiós, dos dies abans, a Amèrica, va haver-hi manifestacions per impedir que aquest batalló s'embarqués cap a Espanya, quan ja feia vuit dies que hi era. Jo seguia l'avanç americà mentre anava tirant un petit mul carregat amb dos grossos bidons de cafè calent aromatitzat amb rom. Just davant meu, hi havia un americà, un tipus molt alt, que anava descabdellant una bobina de fil telefònic que tenia a l'espatlla i que estava connectada a l'altre cap amb el post de comandament. Mentre anava avançant, aquell xicot parlava per telèfon i anava comentant el que passava durant l'atac. La seva silueta em va quedar gravada.

Doncs bé: a Cherbourg, després de l'alliberament, jo estava tocant en un local de ball que es deia «*Au Massif Central*». Un dia, un mariner comercial que em va sentir cantar en espanyol em va dir:

—Ets espanyol?

—Sí, he fet la guerra d'Espanya.

—Al batalló Lincoln?

—Sí!

—Digue'm, què feies el febrer de 1938? (data de la primera intervenció americana en el front espanyol).

—A les quatre de la tarda vam assaltar l'Atalaya, però jo anava al darrere...

—On? Perquè jo també era al darrere!

Llavors li vaig parlar del meu mul, del cafè que anava pujant i que un company distribuïa a mesura que anàvem avançant:

—I molt més pel fet que hi havia un americà que caminava just al meu davant tot descabdellant una bobina de fil telefònic i que anava informant el comandament.

—No t'hi esforcis més, era jo el qui parlava per telèfon. És veritat això que dius, recordo el mul i el cafè calent...

Ja ho veus, Pierre, que petit que és el món.

CHERBOURG

D'allí ens van aquarterar a Cherbourg, a la caserna Protaut, dos dies abans de portar-nos a Sottevast per treballar a les rampes de llançament de V2. Vaig tornar definitivament a Cherbourg (Equeurdreville) el 12 de gener de 1944 i vaig conèixer la llar dels treballadors (anomenada la *Casa del cura* pels espanyols) dos mesos més tard. La primera vegada que vaig menjar a la cantina de la llar, ens van donar mongetes i patates, un menú ben diferent del dels alemanys. Per això me'n recordo.

CARNET DE MICHEL JORDANA

A Equeurdreville, un company obrer, forner a l'Arsenal, em va venir a veure amb un banjo. Em va convidar a anar el 29 de febrer de 1944 a la llar dels Requis. Hi vaig tornar per a un assaig. Hi havia un piano, un banjo, un acordió, un violí. En Renouf tocava el violí. Jo el saxo i la flauta. La gent es va posar al meu voltant i van fer comentaris a favor meu. El diari de la llar en va parlar. El dia 5, després de sopar, vaig tornar-hi. Era una espècie de casal per a persones grans on podia menjar

per deu francs. El dia 12 vaig tocar a l'escenari «Perle de cristal», acompanyat al piano, i després «Serenata» de Schubert, «Czardas de Monty»... Els vaig demanar una habitació i me'n van proposar una de tres persones a la Divette, a Cherbourg. Vaig dir que no, perquè volia estar sol en una habitació per estudiar la música, i en vaig obtenir una a la *rue Thiers* el 29 de març. Vaig tornar a tocar a la llar i el 29 vam fer un concert amb «l'orquestra simfònica». Després del concert, l'amo em va demanar que toqués la flauta. El 2 d'abril, el noi de la llar em va oferir un tiberi i durant l'àpat vaig ser objecte de tota mena d'atencions. Hi havia vi de diverses classes i em vaig alçar de taula una mica torrat. Abans de dir-nos adéu vam fer-nos una foto.

EL DESEMBARCAMENT

Vaig viure el desembarcament a Equeurdreville, però no vaig entendre res. Havia anat al cinema la vigília amb els amics i havia dormit a Equeurdreville en comptes de fer-ho a la *rue Thiers* de Cherbourg.

Al matí, vaig llevar-me per anar al lavabo i vaig obrir la porta: hi havia un alemany amb una baioneta amb canó. Prohibit sortir. Vaig haver d'orinar amb la porta oberta! La gent anava destruint blocs a Querqueville. Quan hi va haver els bombardeigs de Valognes, jo estava a punt d'empènyer el carro de formigó amb una dona russa, i els avions passaven per damunt dels nostres caps.

EL MEU CASAMENT

El 1944, el dia del meu casament, la meua dona es preguntava on era jo. Estava escrivint la notícia als meus pares. La meua mare havia trobat un canal a través de Suïssa per fer-me arribar notícies, però jo no tenia mitjans, fins al punt que aquella carta anunciant el meu casament va arribar

Miquel Jordana i Fernanda Julieta (2001)

després de l'anunci del naixement de la meva filla, l'agost de 1945. Abans havia pogut donar notícies a través del canal de la Creu Roja.

PRIMER RETORN A ESPANYA

L'agost de 1958, dinou anys després, vaig poder tornar finalment a Espanya. No cal que digui com em batejava el cor. Primer vam passar per casa de la meva germana a Barcelona: *«Has avisat la mare que arribaves? És que ha tingut taquicàrdies diverses vegades, i de totes totes cal que l'avisem abans»*. Vaig dir que arribaria entre les 8 i les 10 i la meva germana ens va acompanyar al cotxe de línia. Tot seguit va telefonar a casa per dir que arribaria entre les 9 i $\frac{1}{4}$ de 10. La meva germana gran era professora de tall en un casal i el meu renebot era a casa i va cridar: *«El tiet Miquel arriba amb el cotxe de línia!»*. Tota la família va precipitar-se cap a fora. La meva germana estava casada, però jo no coneixia el seu marit. Oh escàndol, vaig besar la meva germana i el meu cunyat al mig del carrer, quan a Espanya ningú no es besava d'aquella manera. Ja quan havíem arribat a l'estació de Barcelona, la gent deia al nostre voltant: *«Són francesos»*,

perquè els meus fills portaven pantalons llargs. A Espanya no es posen pantalons a les noies; avui això ha canviat, però en aquella època...! Encara hi havia el «dia de dones» i el «dia d'homes» a les piscines.

En un mot, estava ple de gent al carrer esperant-me, i no hi va faltar ni la banda municipal! Per fer els vuit-cents metres que ens separaven de casa meva, vam necessitar gairebé una hora. Jo tenia pressa per arribar a casa, i uns amics ens portaven les maletes.

La mare seia davant la seva tauleta a la rebotiga. Tenia vint anys més que jo. Vaig córrer a fer-li un petó i, certament, la primera cosa que vam fer tots dos va ser plorar d'alegria. Els meus fills, en veure'm plorar a mi, també es van posar a plorar (tenia quatre fills). Tothom plorava per celebrar aquell retorn.¹¹

11. Acabem dient que Miquel Jordana i Xaubet, fidel sempre a la tradició familiar i a la seva vocació, va compondre música diversa i una colla de sardanes: *Declaració, El Josep de casa, Josefina* (1933), *La Nandeta, Mions* (1940), *La petita Montserrat* (1941), *L'espurna, Recordant* (1981)... També va posar música a textos tradicionals de Normandia.